

Kallós Zoltán: Balladák könyve. Élő hazai magyar népballadák

KALLÓS Zoltán gyűjtéséből SZABÓ T. Attila gondozásában Bukarest 1970 Kriterion

A magyar nyelvterület leggazdagabb néphagyományából és ott is a legfáradhatatlanabb és legszerencésebb kezű gyűjtő teljesítményéből született meg ez a kötet. Szép kiállítása méltó egyedülálló, gazdag tartalmához. 267 szöveget és 162 kottapéldát ad kezünkbe; 217 balladát, 42 balladával rokon másnemű dalt és 8 prózában elmondott balladát. A dallamok száma viszont nem azt jelenti, hogy mennyi szöveget talált a gyűjtő. A dallamával együtt, csak azt, hogy ennyi kottapélda közlésére tudott vállalkozni az irodalmi érdeklődésű kiadó. Már ez sem csekélység, ha meggyondoljuk, hogy a CSANÁDI Imrével közösen kiadott ballada-gyűjteményünkhöz csak 50 dallamot volt hajlandó csatolni a mi Szépirodalmi Kiadónk, s azt is elkülönítve, a jegyzetbe. Igaz, ott bőven szerepelt olyan ballada, amelynek valóban nem ismerjük egykori dallamát. KALLÓS szövegei mögött viszont — egyetlen esetet kivéve — mindig ott vannak a följegyzett és hangszalagra fölvett dallamok; amit közöl, válogatás alapján került bele a kötetbe, nyilván mint legszebb és legérdekesebb. A válogatás valóban sikerült is; akár tudományos jelentőségét tekintjük, akár művészi szépségét, különleges jelentőségű darabokkal gazdagodtunk. A bíráló nehezen tudja eldönteni, melyik szempontból van nagyobb jelentősége a gyűjteménynek: a ballada vagy a népzene szempontjából? De mivel a kötet címe a balladát emelte ki, kezdjük mi is ballada-szövegeivel.

Szögezzük le mindenekelőtt, hogy ez a válogatás nem KALLÓS teljes munkásságából készült. Gyűjtésének több darabja megjelent már FARAGÓ—JAGAMAS: *Moldvai csángó népdalok és balladák* kötetben, néhányat pedig közölt a Néprajzi Közleményekben (III. évf. 1—2. sz., 51—70, 1958), és igen sok darabját „közösen” gyűjtötte különböző folkloristákkal és műkedvelőkkel — vagyis baráti szivességből átengedte adatközlőinek — s ezek a szerteszét meglevő darabok is többnyire kimaradtak az itteni válogatásból. KALLÓS olyan kitűnő gyűjtő, hogy akkor is felülmúl mindnyájunkat, amikor lemond saját teljesítményének egy jelentős részéről.

Most azonban hagyjuk figyelmen kívül azt, ami a könyv mögött van, s foglalkozunk csak magával az itt közzétett anyaggal. Legnagyobb értékét természetesen azok a balladák jelentik, amelyeket csak az ő fölfedezéseiből ismertünk meg — főképp Moldvából. Ezúttal is kapunk változatot a *Katonalány*-ból, s ez a szöveg már strófaismétlő formában adja elő az ismétlődő próbákat, sajnos azonban hiányzik belőle a második próbatétel. Ennek a fontos típusnak begyökerezettsége a magyar hagyományba az eddigi 3—4 változat alapján már teljesen nyilvánvaló. Ugyanilyen fontos a *Talányfejű lány* újabb változata is, amely ezúttal a, valószínűleg eredeti, víg befejezést tartotta fenn. Hasonlóan újabb változatokkal szerepelteti az általa fölfedezett és már korábban megismert balladákat: a *Katonák által elrabolt lányt*, az *Esküvőre hazaérkező kedvest*, *Magyari császár László fiát*, a *Magatzgyilkos lányt*. De szolgál közöletlen fölfedezésekkel is: a *Rest feleség* ezúttal először kerül közönség szeme elé, ugyanígy az *Elrabolt és visszatérő lány*.

Régóta nem került elő Erdélyben a *Sírdogáló János*, amit ezúttal KRIZA óta először, de dallammal kapunk. Ugyanígy a *Bagoly asszonykát*, ahol a dallam még hozzá nem is akármilyen, hanem maga is egyedülállóan érdekes: a Vidrócki-típusú 5-szótagos, egészen elemi formája.

Ha azután már nem ennyire egyedülálló, új fölfedezésről van szó, akkor legalább arról, hogy valamely balladának eddigi elterjedés-területe bővül ki a Mezőséggel, Aranyos-székkal, Gyimesel vagy Kalotaszeggel. A Mezőségről most kapjuk először a *Két kápolnavirágot*, a *Falbaépített asszony* két változatát, a *Hajdúkkal útnak induló lányt* — ennek archaikus részleteire már hivatkoztam tanulmányaimban —, a *Párjavesztett gerlice* részleteit egy lírai dalban, a *Zsivány feleségét*, három példányt a *Három árva*-ból, egy töredékes *Este guszalyusba* szöveget, két változatot a *Hűtellen férj*-ből s egyet-egyet a *Kétféle menyasszony* és a *Bagoly asszonyka* típusból. Gyimesből kapjuk az *Elcsalt menyecske* három szövegét, kettőt a *Zsivány felesége* és a *Három árva* balladájából, egyet a *Sírdogáló János*-ból. Aranyosszéket egy *Elcsalt menyecske*-változat képviseli, Kalotaszegből pedig a *Három árva* jelent bővülést.

Ezekután már szinte fel sem tűnik, hogy ha egyszerűen szép és sok változattal gyarapítják régi, ma már alig élő klasszikus balladáink számát. Pedig hogy lelkesedni más esetben, ha valaki saját gyűjtésből hozna 3 *Falbaépített asszonyt*, 4 *Mennybe vitt lányt*, 5 *Szívtelen anyát!*, 15 *Három árva-t!*, 2 *Rossz feleséget*, 4 *Csudáhalottat*, 5 *Szeretet próbáját-t!*, s *Kétféle menyasszonyt*. És mindjárt 3 változatot a *Két rab testvérből*, kettőt a

Gazdag asszony anyjából; mindkettőt utoljára KODÁLY és MOLNÁR Antal jegyezte föl Erdélyben az első világháború előtt, s azóta úgy hittük, kiveszett.

KALLÓS kutatása, sőt itt-ott máshonnan is felbukkanó adatok is egyre több átmeneti típusall ismeretnek meg. Ezeket kezdetben az újabb variálódás, „romlás” termékének tartottuk, de határozott körvonalú, Európából máshonnan ismert típusokkal együttes feltűnésük — és pedig nagyobb mennyiségben — már arra vall, hogy inkább a régebbi állapotot jelzik, az egykori nagyobb típus-variálódást. Valószínű, hogy a ránk maradt, egymástól többnyire elhatárolt típusok inkább már csak kimagasló csúcsok, s valaha sokkal több átmeneti, kevésbé körülhatárolt forma vette körül ezeket a kiemelkedő csúcsokat. Az előttünk fekvő kötetben ilyen összekötő típus a *Görögfi Gyurica* (Ez ugyan lehet újabb „romlás” is), a *Langos szép Ilona* egyik-másik változata, a *Fekete Rén Kata*, az *Elrabolt és visszatérő lány*, az *Elfogott legény*, *Rest feleség* és mindenekelőtt a *Magyari császár Lázár fia*, amelyet ebben az értelemben már idéztem is tanulmányaimban.

Híven tükrözi KALLÓS gyűjtése azt a folyamatot is, amint a magyarországi új balladák és dallamok kezdenek beszivárogni Erdély területére, elsősorban Kalotaszegen és Mezőségen keresztül. Nemcsak a betyárballadák tartoztak ide s az olyan újabb történetek, mint a *Bárótlány és a juhász*, ill. a *gulyás*, hanem olyan ponyva-történetek is, mint *Szabó Jolán* és *Horvát Gyula* véres története, ill. a vőlegénye által elhagyott *Bíró Margit* stb. Érdekessége viszont ezeknek az újabb balladáknak, ill. ponyva-történeteknek, hogy Erdélyben — legalábbis az itt közölt változataikban — régi dallamokkal társulnak, vagy ha új stílusúakkal, akkor is jobb dallamokat kapnak, mint Magyarországon (ahol műdalokra vagy nagyon határesetnek számító népdalokra éneklik).

Ezzel már rá is tértünk a dallamokra, ami a kötetnek talán még a balladánál is erősebb oldala. Már az eddigi moldvai gyűjtések is megváltoztatták képünket a Királyhágón túli IV. zenedialektusról, amihez BARTÓK óta már Moldvát is hozzácsatoltuk mint V. különálló dialektust. Ezt az itt közölt dallamok nemesak hogy igazolják, de még teljesebbé is teszik a képet róla. Ennél is fontosabb, hogy magát az erdélyi dialektust is újabb területek bevonásával új színben tüntetik fel. Ez elsősorban a Mezőségre vonatkozik, amit korábban BARTÓK még inkább csak a román népzene szempontjából kutatott át, majd LAJTHA Szék fölfedezésével is éppen csak megkezdett. Amit most KALLÓS gyűjtéséből megismerünk — ebből a könyvből és egyéb gyűjtéséből is —, az szinte egészen más, mint amit a túlnyomóan székely — csíki — dallamok alapján ismertünk. De menjünk végig a kötet zenei csemegéin.

Egyre határozottabban rajzolódik ki Erdélyből és Moldvából, hogy a *szo-* és *do-*végű ötfokúságnak valaha nagyobb jelentősége lehetett a magyar népzeneben. Jellegzetes *szo-*végű dalok kötetünkben a 7., 15., 33!, 68., 135., 227. (második fele), 235. sz. (és — már? — nem ötfokú: 156. sz.). *Do-*végű a 45. sz., (együttal dur-pentakord is).

Azt hittük, hogy a 12 szótagos dalaink, főleg recitáló fajtái már nem hallhatók többé. Itt egyszerre olyan tömeget kapunk belőlük, sokszor legfrissebb gyűjtésből, mégpedig többnyire a Mezőségről, amire korábban aligha mertünk számítani. Recitáló 12-es: 3., 33!, 41!, 108., 237 (szokatlan dallamvonallal), 241. sz. Másfajta 12-es: 63., 93. 102., 109., 110., 125., 133. (talán műdal-eredetű), 230., 234., 243. sz. Egyéb recitáló formák: 6-os a 2., 14., 15., 35., 39!, 55., 105., 106! sz. 8-as a 82. sz. 16-os a 8., 229., 242. sz. Ezek közt néha a sirató-rokonság („ugor-réteg”) tipikus képviselői is előbukkannak: 5., 70., 93. (eredetileg 44 2 zárlatú dallamtípus), 108. sz.

Egész sor különleges típus is kerül szemünk elé, ami alig vagy egyáltalán nem volt ismeretes, legalább is ilyen formában nem: 8., 36. (négyfokú, aszimmetrikus 2 főzárlattal), 49., 51., 55., 63., 102., 115., 121., 127., 134. (a *Bagolyasszonyka* 5 szótagos dallama), 136. (ez a ritmus eddig talán 3-4 dallamból volt ismeretes), 181., 229. (12-es recitáló sajátosan hullámzó dallamvonallal). Ezekhez járulnak azok az ismert dallamok, amelyeknek itteni vonalvezetése erősen variálja a korábban ismert formát: 52., 79., 96., 121. (utóbbi az ötfokú lehetőségeknek nálunk nem mindennapi felhasználását mutatja). Nem kevésbé érdekesek a nem-ötfokú, idegen jellegű régi dallamok (BARTÓK C/osztálya): 44., 67., 77., 95., 137., 258. sz. Ezek közt kereshetünk európai és műzenei párhuzamokat. Mindjárt egyet hadd említsek is meg: a 67. sz. a 18. sz-i diák-melodiáriumból ismert szép dallam, az „Arany ideim folyása” dallama a *Párjavesztett gerlice* szövegére (vö. BARTHA Dénes: *A XVIII. század magyar dallamai* 16. sz.). A hagyományból előkerült változat igazolja BARTHÁNAK feltételezen megadott kulcs-előjegyzését.

Igen érdekesek az új, sőt ponyva-balladák itteni szép, régi vagy régies újstílusú dallamai. (Pl. 139., 140., 141., 146., 148., 151., 163., 168., 169., 173., 174., 187., 188.) Jellemző, hogy még a keleti eredetű „Felszállott a páva” dallamrokonsága is szerepel mint új betyár-ballada dallama (151. sz.). Ez a dallamcsalád négy változattal is képviselve van a kötetben (86., 151., 206., 240. sz.). Az is érdekes, hogy az új szövegek régi dallamai

közt vannak a korábbi kiadványok ismert régi stílusú dallamai. Mintha ezek képviselték volna Erdélyben a „felszínen úszó, divatos” réteget, amelyek legkönnyebben kapcsolódnak új szövegekhez, s a most előkerülő ismeretlenebbek a „régit”. A legújabb réteget viszont a Magyarországra felől beáramló új stílus, amit a könyvben szintén régiesebb, erősen ötfokú darabok képviselnek (153., 155., 158., 16., 166., 171–172., 175., 178., 180.). Megjelenik Simonffy egy híres dala is (32. és felére csonkulva 28.) s a „Nem messze van ide Kismargita” egyik régies dallamával együtt (145.).

Aki ilyen sok szempontból tud meglepő, tanulságos és nagy jelentőségű anyagot összeválogatni — kihagyva saját gyűjtésének jelentős részét, ami valahogy másokkal is kapcsolatban van —, azt valami egészen külön helyre kell tennünk a magyar népdalgyűjtés történetében. BARTÓK és KODÁLY gyűjtései óta ilyen nagy jelentőségű fölfedezés még nem történt a magyar népdal területén. S ha azt is meggondoljuk, hogy mindezt állami támogatás nélkül, nehéz létfenntartási gondokkal küzdve, lelkesedésből végezte, szinte érthetetlennek találjuk ezt a kivételes teljesítményt. Éppen ideje volt, hogy végre önálló kötete jelenhessen meg, s nemcsak baráti csatornákon szivárogtak szét dallamai és szövegei a magyar folklór-kutatók körében. Szeretnénk hinni, hogy nem ez az utolsó kötete is egyúttal, és hamarosan sor kerül nagyszerű anyagának fokozatos publikálására további kötetekben. S talán nem teljesen kizárt az a remény sem, hogy egyszer hivatali minőségben is folytathatja hasonlíthatatlan gyűjtőtevékenységét.

A magyar folkloristák társadalma most köszönettel és tisztelettel adózik ennek a hatalmas, önfeláldozó munkának, első nyilvános elismerése alkalmával.

VARGYAS LAJOS

A megindult falu

Tallózás a régi erdélyi faluirodalomban 1849–1914. Válogatta, bevezető tanulmánnyal és jegyzetekkel ellátta: EGYED Ákos. Kriterion Könyvkiadó Bukarest, 1970. 163 l. Illusztrált.

Követni való kezdeményezés ez a nem nagy terjedelmű, izléses kivitelű könyvecske. Szám szerint tíz nehezen hozzáférhető írást ad közre. A legkorábbi megjelenés éve 1854, a legkésőbbi 1913. Az a csaknem hetven esztendő, melyet a két időpont közrefog, mélyreható változásokat hozott a magyar falu életében. A tíz írás, mely közt újság-cikk, szociográfia és könyvrészlet egyaránt akad, felvillantja a „megindult”, a hagyományokból kilépő, a város és az ipar felé tekintő falu minden korabeli jellegzetességét és problémáját. Azok a falvak, amelyekről az írások szólnak, az alcímmel ellentétben mind a történeti Székelyföldön találhatóak, csak egyetlen rövid sétát teszünk az egyik szerzővel a Mezőségre. EGYED Ákos tudatosan alkalmazta a válogatásnál ezt a szempontot, s jóllehet sok tekintetben szűkíti az áttekintést, mégis igazat kell adnunk neki: a székelyföldi faluk legszembevetőbben ábrázolták a kor változásait és fontosabb jelenségeit. Melyek ezek? A mezőgazdaság kapitalizálódása, a parasztbirtok fokozódó elaprózódása és eladósodása, az iparszerűen vidékek túlnépesedése, belső vándorlás a városokba és távoli iparba és a kivándorlás. A súlyosabb problémák az évtizedek múlásával ismételtelen előbukkantak, egyre akutabban jelentkeztek. A kötet első felében JAKAB Elek és BENEDEK Elek tollából a szerkesztő helyet adott a falusi idill ábrázolásának és a folklórnak is. Ez a hang a későbbi évtizedekben is megszólal, de jóval halkabban. Helyét elfoglalják a bajokat kíméletlenül föltáró racionális szemléletű publicisták, szociográfusok és közgazdászok. Az első néprajzi leírás a JAKAB Eleké 1854-ből, egy székelyföldi húsvéti határkerüléstről (35–41). GALGÓCZY Károly, a nagytudású, okszerű mezőgazda alapos elemzését nyújtja a mezőpaniti gazdálkodásnak (42–62). PETELEI mezőszéki útinaplója a legsötétebb színekkel festi a bajokat és a gondokat (63–79). E. KEMÉNYFI Katinka falusi tanítónő pontos szociográfiája több oldalra menő érend-táblázatokkal mutatja be a Kibéd-vidéki falvak megdöbbentően hiányos táplálkozását, s mindezt 1900-ból (80–109). T. NAGY Imre, BARTALIS Ágost, S. BIRÓ Géza kendőzetlen közgazdasági elemzések szerzői a század első, másfél évtizedéből. Különböző mélységben pontról pontra tárják föl mindazokat az okokat, amelyek többek közt a nagyarányú kivándorlásokhoz vezettek. A székelyek kivándorlásáról többször is szó esik, s a kötetet BARABÁS Endre korabeli kivándorlókkal készített riportja zárja (149–156).

EGYED Ákos ötletes és kifejező szerkesztői munkája során előtűnik áll a változó erdélyi magyar falu, amelynek problémái sok hasonlóságot mutatnak más kelet-európai országok korabeli gazdasági-társadalmi gondjaival. A kötet kevésbé ismert és használt forráscsoportra hívja föl a figyelmet. A magyarországi falu közgazdasági megismerésének